

Szentes Dalma

alumni (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának volt tagozatvezetője

A kárfelszámítást befolyásoló tényezőkről II.

–

Az előreláthatósági korlát, valamint a felelősség szerződéses úton történő alakítása*

„*Iuris praecepta sunt haec:*

honeste vivere,

alterum non laedere,

suum cuique tribuere.”

(Ulp. D. 1, 1, 10, 1)

I. Bevezető gondolatok

Bár a kártérítési jog szabályrendszere folyton változik, a tanulmány mottójaként választott ulpianusi forráshely tartalma örökérvényű: a károkozás általános tilalma a modern jognak is szignifikáns eleme, a „*mindenkinek megadni, ami neki jár*” pedig ma is a kárfelelősség alapszabályának tekinthető. A kártérítési normák legfőbb célja, hogy a károsult megfelelő kompenzációhoz jusson azáltal, hogy a kár okozóját felelősségre vonják. A kárfelelősségi tényállások értékelése során a jogalkalmazónak számos olyan tényezőre kell figyelemmel lennie, amelyek jelentősen befolyásolják akár a kárviselés formáját, akár a kártérítés mértékét.

A kárfelszámítást befolyásoló tényezőket vizsgáló tanulmány első részében a kár- és kockázattelepítésnek, valamint a felróható károsulti közrehatásnak a kártérítési tényállások értékelése során betöltött szerepét értékeltem.¹ Áttekintettem a kockázat és a kár közötti különbségeket, illetve összefüggéseket, majd a Polgári Törvénykönyv kártelepítési szabályait, figyelmet szentelve a jóhiszeműségnek, mint szubjektív kategóriának. A kárviselés körében különös fontosságú a károsulti közrehatás értékelése is: amennyiben ugyanis megállapítható, hogy a károsult személy neki felróható módon nem tett eleget kármegelőzési, kárelhárítási vagy kárenyhítési kötelezettségének, úgy a bekövetkezett kár viselése megoszlik közte és a károkozó között. A

* A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM ÚNKP-22-2 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

¹ Szentes Dalma: A kárfelszámítást befolyásoló tényezőkről I. A kár- és kockázattelepítés, valamint a károsulti közrehatás. Scriptura 2023/I. sz.

tanulmány második része az előreláthatósági klauzulát, valamint a felelősség szerződéses úton történő kialakítását mutatja be.

E tanulmány célja, hogy rámutasson azokra a tényezőkre, amelyek befolyásolják a kár kompenzációra érdemességét, áttekintést nyújtva az előreláthatósági klauzula alkalmazásáról, valamint a felelősség szerződéses úton történő korlátozásának és kizárásának szerepéről, illetve felhívja a figyelmet e tényezőknél a kártérítési perekben betöltött kiemelt jelentőségére.

II. Az előreláthatósági korlát²

Az előreláthatóság nem kizárólag jogi fogalom: a hétköznapi életben, a laikusok számára is ismert kifejezés. Az előrelátó – gondossággal eljáró – személy mindennapi ügyeinek vitele során elővigyázatos, felméri döntéseinek jövőbeni következményeit, és ezek tudatában hozza meg őket. Már az elején szükséges azt megjegyezni, hogy valójában a jogi értelemben vett előreláthatósági kritérium is ennek a magatartásnak az „elősegítését” szolgálja.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) egyik nagy újításának tekinthető, hogy felvette az 1980. évi Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkében³ foglalt előreláthatósági klauzulát a magyar kártérítési jogi szabályok közé. A törvénykönyv 6:143. § (2) bekezdése értelmében *„a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat (következménykárokat) és az elmaradt vagyoni előnyt (lucrum cessans) olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt”*.

Az idézett törvényhelyből kitűnik, hogy a károsult csak akkor követelheti kárának megtérítését, ha az a szerződésszegés következményeként keletkezett, és bekövetkezése a szerződés megkötésekor előre látható volt. A kár és a szerződésszegés közötti oksági kapcsolatnak itt is fontos szerepe van: okozati összefüggés nélkül kártérítésről sem beszélhetünk.

Érdekes kérdéseket vet fel az előreláthatóság kapcsán az angolszász joggyakorlat vizsgálata. Csöndes Mónika a *common law* bíróságok gyakorlatát alapul véve úgy látja, hogy az okozatossági tényezőt a *reasonable man*, vagyis az ésszerűen eljáró személy magatartása, illetve a logikai és általános tapasztalati tények alapján érdemesebb vizsgálni, míg a megtérítendő károk mértéke az előreláthatósági korlát segítségével határozható meg.⁴

² Ugyan e tanulmányban kizárólag a szerződési jog szempontjából elemzem a jogintézményt, az előreláthatóság a deliktális jogban is az okozati összefüggés határaként jelenik meg (Ptk. 6:521. §). Két eltérést azonban érdemes kiemelni. Egyfelől, a deliktális előreláthatóság valamennyi kárra vonatkozik, tehát az előreláthatóság keretein belül minden kárt meg kell téríteni a károkozónak, függetlenül a kár típusától. Másfelől, különbözik a „referencia-időpont” is: míg a „kontraktuális előreláthatóság” a szerződéskötéskor vizsgálendő, addig a deliktális jogban értelemszerűen a károkozás bekövetkeztének ideje a releváns. *Ld. Fuglinszky Ádám: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia. Magyar Jog 2011/7. sz. 412-425. o.*

³ 1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről.

⁴ Csöndes Mónika: Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2016. 102. o.

Az angolszász jogban az előreláthatóság (*foreseeability*) ugyanis hangsúlyosabban jelenik meg, mint a kontinentális jogrendszerekben. Ahogy azt Csöndes Mónika is kiemeli, fontos különbség a kontinentális és az angolszász felfogás között, hogy utóbbi nem okozatossági tartalommal tölti ki az előreláthatóság fogalmát.⁵ A *common law* irodalmában a 'remoteness' („távoliság”) kifejezést használják annak a problémának a leírására, amellyel a bíróság egy szerződésszegéssel kapcsolatos kártérítési ügyben találkozhat. Az ítéletben egyfelől dönteniük kell arról, hogy a szerződésszegés következményei közül melyek tartoznak a 'too remote' kategóriába, vagyis az olyan károk közé, amelyek „túl távoliak”, tehát szokatlanok, rendkívüli nagyságúak.⁶ E következmények viselését ugyanis főszabály szerint nem lehet az ellenfélre hárítani, tehát azokat annak kell viselnie, aki elszenvedte. Másfelől, az eljáró bíróságnak határoznia kell az alperes felelősségének terjedelméről: elég széles-e ahhoz, hogy magában foglalja a felperes konkrét „veszteségeit”?

Csőndes Mónika szerint „*a common law bíróságok nem úgy általában döntenek valamilyen nagyságban felmerült kár megtérítéséről, hanem mindig adott típusú kár előreláthatósága esetén döntenek annak valamilyen nagyságban történő megtérítéséről*”.⁷ A Ptk. törvényjavaslatához fűzött Miniszteri Indokolás szerint az előreláthatóság követelménye nem azt jelenti, hogy a szerződő félnek a várható kockázatot részleteiben, a kárkövetkezmények összecszerúségére kiterjedően ismernie kell: „*elegendő, de egyben szükséges is viszont, hogy a fél felismerhette: egy esetleges szerződésszegése milyen jellegű és milyen nagyságrendű kárt idézne elő*”.⁸ Érzékelhető különbség tehát, hogy a *common law* csupán a kár típusának az előreláthatóságát várja el, míg az Indokolás a nagyságrendjének felismerését is megköveteli. A magam részéről egyetértek Csöndes Mónika álláspontjával, miszerint érdemesebb az angolszász gyakorlatra hagyatkozni, és eltekinteni a fenti két tényező „együttes előrelátásának” követelményétől. Ennek különösen a személyi sérüléssel járó káresemények körében van jelentősége, hiszen a kár típusát akár meg is változtathatja nagyságának terjedelme.⁹ Ellenkező esetben az előreláthatósági klauzula merev alkalmazása „*summum ius, summa iniuria*” ítéleteket eredményezhet.

Ahogy azt már Eörsi Gyula is megállapította, az előreláthatóság valójában kockázati kategória, amely azt hivatott kifejezni, hogy az üzleti forgalomban milyen veszteségekkel kell

⁵ Csöndes Mónika: A Ptk. 6:143. § (2) bekezdésébe foglalt előreláthatósági korlát szabályának tényállási elemeiről. Polgári Jog 2017/2. sz. [2]
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700201.POJ&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D36> (2024. 05. 21.)

⁶ Banks *McDowell*: Foreseeability in Contract and Tort. The Problems of Responsibility and Remoteness. Case Western Law Review 1985/2. sz. 288. o.

⁷ Csöndes: A Ptk. 6:143... [14]

⁸ T/7971. számú törvényjavaslat <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf> (2024. 05. 17.) (Továbbiakban: T/7971. számú törvényjavaslat)

⁹ Csöndes: A Ptk. 6:143... [14]

számolnia a szerződő feleknek.¹⁰ Ezt a szemléletmódot tükrözi az Indokolás is, amely szerint a klauzula „*ösztönzi a szerződő felet arra, hogy a szerződésalkötéskor szükség szerint tájékoztassa partnerét egy esetleges szerződésszegés várható kárkövetkezményeiről, különösen a lucrum cessans és a lehetséges következménykárok nagyságáról. Ha ugyanis az általa előre látott, de a másik fél által nem ismert kockázatról nem ad tájékoztatást, a bekövetkező kárt neki kell viselnie*”.¹¹

A Fővárosi Törvényszék 2021-ben kelt ítéletében a következő megállapításokat rögzítette az előreláthatósággal kapcsolatban: „*lényege abban áll, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyát fenntartsa a szerződés kockázatával, amit a felek a szerződésalkötéskor ismerhettek, és amely körülmények a szerződéses akaratot létrehozták. Ezzel a jogalkotó korlátot akar állítani az okozatossági alapon előterjesztett kártérítési igényeknek; azaz a károkozó nem felel azokért a károkért, amelyeknek a kockázatát nem láthatta előre a szerződés megkötésekor*”.¹² A klauzula legfőbb célja tehát, hogy ésszerű keretek között tartsa a jogvitát, s ezzel megakadályozza az irreális – „*előreláthatatlan*” – mértékű kártérítési igények érvényesítését.

Álláspontom szerint az előreláthatósági klauzula jelentős jogpolitikai előnyökkel jár: egyfelől visszatartja a feleket a szerződés megszegésétől, másfelől pedig garanciát biztosít az ésszerűen eljáró, együttműködő személynek, hogy szerződéses érdekeinek megfelelő kártérítésre lesz jogosult szerződésszegő partnerétől.

III. A felelősség szerződéses úton történő alakítása

A polgári jog egyik legfontosabb alapelve a szerződési szabadság, amely négy elemet foglal magában: a fél szabadon dönthet arról, hogy akar-e egyáltalán szerződni, s ha igen, akkor kivel, milyen típusú és milyen tartalmú szerződést kíván kötni. A felek e körben szabadon kialakíthatják a szerződésszegésért való felelősség feltételeit, és meghatározhatják a kártérítés mértékét is.

E jog korlátlan biztosítása azonban disszonáns helyzeteket szülhet két eltérő szerződési pozícióban lévő fél között: a Ptk. ezért bizonyos jogintézmények segítségével gátat szab annak a gyakorlatnak, hogy az erőfölényben lévő fél a szerződésben önkényesen a másik fél számára méltánytalanul hátrányos módon alakítsa ki a kontraktuális felelősség szabályait. Ilyen eszközként szolgálnak a szerződés érvénytelenségére, illetve a szerződésszegésért való felelősség jogkövetkezményeinek kizárására és korlátozására vonatkozó szabályok, amelyek – ellentétben a szerződési joganyag legtöbb normájával – kógensek, így azoktól a felek nem térhetnek el a szerződésükben.¹³

A felelősséget kizáró és korlátozó szerződéses elemeket fontos megkülönböztetni az ún. definitív kikötésektől, amelyek célja a szerződés tárgyának meghatározása. E kikötések már „egy szinttel korábban” kiiktatják a kötelezett felelősséget azzal, hogy pontosítják a szerződéses

¹⁰ *Eörsi Gyula: A szerződésszegési kártérítés korlátozásáról. Magyar Jog 1974/3. sz. 143. o.*

¹¹ T/7971. számú törvényjavaslat

¹² Fővárosi Törvényszék Pf.631992/2021/7. sz. határozat

¹³ *Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2015. 79. o.*

teljesítés körét.¹⁴ Felelősségkizáró rendelkezésnek minősül, ha az adásvételi szerződésben a felek megállapodnak, hogy az eladó a gépjárműben előforduló üzemi hibáért felelősséget nem vállal. Definitív kikötésként ez úgy szerepelhet a szerződésben, hogy „*a felek nem tekintik hibának, ha a gépkocsi olajnyomást jelző műszere időnként hiányt jelez*”.¹⁵ Felmerülhetnek olyan esetek, amelyekben nem egyszerű eldönteni, hogy definitív kikötésről vagy burkolt felelősségkizárásról van szó: ilyenkor segítséget nyújthatnak bizonyos érvénytelenségi okok (például a jóerkölcsbe ütközés), amelyek szűrőjén az „áldefinitív” kikötések könnyen fennakadhatnak.¹⁶

A Ptk. 6:152. §-a tartalmazza a felelősségkizárás és korlátozás szabályát, amelynek értelmében „*a szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződészegésért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis*”. Ahogy arra a Szegedi Ítéltábla is felhívta a figyelmet egy korábbi ítéletében, a szerződészegésért való felelősség kizárásának és korlátozásának kérdését a Ptk. új alapokra helyezte: elhagyta a súlyos gondatlansággal vagy bűncselekménnyel okozott szerződészegésért való felelősség érvényes kizárására vonatkozó, korábban hatályban volt törvényi tilalmat, továbbá nem kívánja meg azt sem, hogy a felelősség kizárását vagy korlátozását az illető fél valamilyen más szerződéses feltétellel kompenzálja.¹⁷ Ahogy azt Kemenes István is hangsúlyozza, a törvény azért mellőzi a „bűncselekménnyel okozott szerződészegés” fordulatot, „*mivel szerződészegést bűncselekménnyel okozni nem lehet, hanem csak olyan magatartással, amely egyben bűncselekmény törvényi tényállását is megvalósítja, és e magatartás egyúttal a polgári jog szempontjából szándékos szerződészegésnek minősül. A szerződészegés jogkövetkezményeinek diszpozitív korlátozása a Ptk. alapvető rendelkezéseiből adódóan sem korlátlan. A szerződészegés jogkövetkezményei akkor sem korlátozhatóak, ha az a jóhiszeműség és tisztesség követelményeivel ellentétes lenne.*”¹⁸

Egyfelől tehát, nem zárható ki, illetve nem korlátozható a fél felelőssége, ha a szerződést szándékosan szegte meg. Hangsúlyozandó, hogy a szabály szempontjából lényegtelen, hogy a károkozás szándékos volt-e vagy sem, amennyiben a szerződészegés annak tekinthető, úgy a fél nem hivatkozhat a szerződésben kikötött korlátozó (kizáró) rendelkezésre.

Másfelől, a szabály tekintettel van a megsértett érdekekre is: az emberi életre, a testi épségre és az egészségre. E jogtárgyak kiemelt védelmet élveznek, ezért semmilyen módon nem korlátozható előre a megsértésükből eredő felelősség. Mivel személyiségi jogként is nevesíti őket a Ptk. 2:43. § a) pontja, ezért álláspontom szerint a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének utaló szabálya alapján a sérelemdíjra is alkalmazandó a felelősségkorlátozó szabály.

¹⁴ Fuglinszky: i. m. 79-80. o.

¹⁵ BH 1997.5.220: Legf. Bír. Pfv. V. 20 810/1994. sz. határozat alapján

¹⁶ Menyhárd Attila: A szerződészegésért való felelősség korlátozása és kizárása. In: Jogi tanulmányok 2000 (szerk. Harmathy Attila). ELTE ÁJK, Budapest 2000. 132. o.

¹⁷ Szegedi Ítéltábla Gf. 30.072/2021/5. sz. határozata

¹⁸ Kemenes István: A szerződészegés szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. Jogtudományi Közlöny 2014/5. sz. 218. o.

Elkerülve az esetleges későbbi jogvitákat, a felelősségkizáró és -korlátozó kikötéseket érdemes olyan formában megtenni, amely könnyen visszaidézhető és bizonyítható. Amennyiben a Ptk. az adott szerződéstípusra különös formai szabályokat ír elő, akkor a kikötést is csak abban a formában lehet érvényesen megtenni. A 6:7. § (1) bekezdése alapján az írásbeli alakhoz kötött jognyilatkozat akkor érvényes, ha legalább a lényeges tartalmát (*essentialia negotii*) írásba foglalták. Fuglinszky felhívja a figyelmet arra a jogirodalmi álláspontra, amely nem tekinti lényeges tartalmi elemnek a felelősségkorlátozó (kizáró) kikötést, vagyis eszerint az írásbeliséghez kötött szerződések esetében érvényesen meg lehet tenni a kikötést szóban vagy akár ráutaló magatartással is.¹⁹ Bármelyik formát is választják a felek, fontos, hogy egyértelműen és pontosan meghatározzák a felelősségkizárás és -korlátozás tartalmát, illetve irányát.

A felelősség korlátozása egyfelől történhet úgy, hogy a felek eltérnek a Ptk. 6:142. §-ában foglalt kimentési feltételektől, és visszatérnek a régi Ptk. felróhatósági alapú koncepciójához, vagyis úgy állapodnak meg, hogy a fél csak akkor felel a szerződésszegéssel okozott károkért, ha a szerződés teljesítése körében nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. A szerződésben az is rögzíthető, hogy mely típusú károk megtérítését lehet követelni a szerződésszegés esetén, illetve mely kártípusok vannak kizárva a kártérítési kötelezettség alól (pl. elmaradt haszon, tiszta gazdasági kár).²⁰ Lehetőség van továbbá arra is, hogy összegszerűen meghatározzák, például maximalizálják a kötelezett által fizetendő kártérítést.²¹ Leszkoven László szerint az is lehetséges, hogy „*a felek új – a Ptk.-ban esetleg nem is nevesített – szerződésszegési szankciókat léptessenek életbe, mint pl. a hiteljogviszonyokban előforduló cross default-kikötés*”.²²

Érdemes kitérni a Ptk. 6:526. §-ára, amely a károkozásért való felelősség korlátozását és kizárását szabályozza. A törvényhely értelmében „*a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis*”. Látható, hogy e tényállás valójában egy szó tekintetében különbözik a 6:152. §-tól, mivel nem szerződésszegésért, hanem károkozásért való felelősségről van szó. A szabály jelentősége azért nevezhető csekélynek, mivel a deliktualis felelősség esetében általában nem beszélhetünk a felek előzetes szerződéséről, megállapodásáról, hiszen a kötelmet maga a károkozás keletkezteti. Fuglinszky szerint két esetcsoportban értelmezhető a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása:

¹⁹ Fuglinszky: i. m. 85. o.

²⁰ Wellmann György: Polgári Jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2022. (Jogkódexben elérhető verzió, hozzáférés: 2022. 09. 19.)

²¹ Fuglinszky: i. m. 85-86. o.

²² Leszkoven László: Szerződésszegés a polgári jogban. Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. (online) <https://mersz.hu/leszkoven-szerzodeszeges-a-polgari-jogban> (2024. 06. 07.)

1. Lehetséges, hogy a felek előzetesen felméri, hogy nemcsak szerződésszegéssel, hanem egyéb módon is tudnak egymásnak kárt okozni, amely már a deliktális felelősség szabályai alá tartozik: ebben az esetben felelősségkorlátozó és -kizáró rendelkezéseket is belefoglalhatnak a megállapodásukba.²³ A *non-cumul* elvre tekintettel azonban kizárt, hogy szerződéses viszonyukban deliktális igényeket érvényesíthessenek. Bizonyos élethelyzetekben azonban előfordulhat, hogy az egyik fél a szerződésüktől függetlenül okoz kárt a másiknak, így nem elképzelhetetlen a deliktális felelősségi kérdések ekként való rendezése.
2. Szintén nem nevezhető hétköznapi szituációnak, azonban elképzelhető, hogy a felek úgy állapodnak meg előzetesen a kárrendezés szabályaiban, hogy köztük nem áll fenn semmilyen szerződéses viszony. Ez azokban a helyzetekben reális, amelyekben fennáll a másiknak okozható kár veszélye. Ebben az esetben a károkozás nem a szerződésszegés következményeként, hanem a szerződés tárgyaként értelmezhető.²⁴

Megállapítható tehát, hogy a felelősség szerződéses úton történő alakítása egy rendkívül bonyolult és összetett jogintézmény, amelynek alkalmazásakor a feleknek nagy körültekintéssel és óvatossággal kell eljárnia.

IV. Összegzés

E tanulmány elsősorban azt a kérdést járta körül, hogy a modern kártérítési jogban milyen tényezők bírnak kiemelt jelentőséggel a kárfelelősségi tényállások értékelése során, vagyis mely elemektől függ a kár „kompenzálhatósága”.

Megállapítható, hogy az előreláthatósági klauzula Ptk.-ba való beemelése jelentős jogpolitikai előnyökkel járt. Az előreláthatósági korlát kapcsán különösen fontosnak tartottam az angolszász joggyakorlat említését, hiszen a *common law*-ban sokkal hangsúlyosabban jelenik meg az ún. *foreseeability* problematikája.

Ahogy az korábban látható volt, a felelősség szerződéses úton történő alakítása egy rendkívül érdekes jogintézmény, amelynek elemzése azért is bizonyult kulcsfontosságúnak, mert a felelősséget korlátozó, illetve kizáró kikötéseknek az ún. definitív kikötésektől való elkülönítése a gyakorlatban sokszor komoly problémát okozhat.

A tanulmány által felvetett gondolatok is alátámasztják azt a megállapítást, hogy kártérítési jog egy folyamatosan mozgásban lévő jogterület, amelyet nagymértékben befolyásolnak a

²³ Fuglinszky: i. m. 94-95. o.

²⁴ Fuglinszky: i. m. 96. o.

különböző társadalmi-gazdasági hatások. A szüntelenül változó körülményekre tekintettel tehát a kártérítési jog fő dilemmája, hogy a károsult milyen igényt érvényesíthet, illetve tud-e egyáltalán kárigénnyel élni: a kárfelszámítást befolyásoló tényezők vizsgálatának e kérdések megválaszolásakor jut kiemelt szerep.